"LJUDMA SRCE OSTUĐE"

Sredinom februara primi vladika jedan tihi udarac: baron Stroganov zatraži od njega da svojim ljudima više ne izdaje pasoše sa imenom ruskoga cara. Zaboga, - rezonuje baron – Crna Gora se ne može smatrati ruskom provincijom, na to ne ukazuje nijedan međunarodni ugovor! Šta će vladika, prima i to.

Najzad, on se ponosno uspravi: zašto da ova zemlja nema svoje pasoše, zašto da preko granice ne nastupa pod svojim imenom? To je časno. Neka tako i bude posad.

Onda se navaljuju brige dužničke. Mora obećati Simu Orloviću da će mu vratiti uzajmljeni novac; duguje mu i Vukolaj Radonjić. I piše Orloviću o Avakumu i kazuje da u Štitarima odavno nema kužne bolesti, ali da u Đinovićima još traje.

Javlja mu kaluđer Avksentije: neznani čovjek šalje Turcima pisma i opominje ih da se ne uspavaju, jer će vladika potajno udariti na Spuž i Podgoricu; Turci to primaju za gotovo i stalno drže jake straže. I zaključi kaluđer: «Cjelujem zemlju pod nogi, idježe stopi vaši.»

»Nije mi sad do vojevanja, no sam se o zlu svome zabavio!» - odmahuje vladika. Pa utiče na katunske glavare da se skupe i da mu pomognu oko opštih poslova, za koje sam već nemaše ni snage ni novaca. Sabraše se glavari i obećaše mu potporu: svaka kuća «đe je muška glava» davaće godišnje po talijer ćesarov za opštenarodnu korist;

iz svakoga plemena po jedan mladi čovjek biće o svom trošku uz vladiku, da mu se nađe pri ruci za mnoge hitne poslove.

Biće od toga bar neke koristi i za državnu kasu. Nju drži sam vladika, a pare se zovu «crkovne». Vladičina ruka daje ih za izdržavanje manastira, daje i za municiju (oružje kupuju sami Crnogorci) i na zajam nuždenu čovjeku, ali bez dobiti. Znao je vladika da je nedovoljno to što mu pritiče, pa još poodavno pokuša da zavede porez i carinu na ribu i ruj, ali od toga ne bi ništa. O kasi je visilo i Praviteljstvo pri manastiru; tu je bila Narodna kancelarija sa dva čovjeka: mitropolit i sekretar. Glavari su dolazili da rješavaju krupnija pitanja i tada su dobijali besplatan stan i hranu u manastiru (a kad su bili veći skupovi, konačari bi se razmiljeli prema Bjelošima i Bajicama). Sud su već plaćali parničari (u presudama: «uzesmo svoje karate»). Vladičin budžet iznosio je oko dvadeset hiljada fiorina, a nekad i manje, jer bjehu česte nerodne i gladne godine.

Mnogima se vladika žalio na svoju oskudnu kasu, pa je jednom pisao ovako:

«Moji troškovi prevoshode moje dohotke, jerbo za narodne posle trošim, a ot naroda nišča ne polučavam nako posvednevno bezpokojstvije i glavobolju. Ja sam i moje najdraže vešči založio i u dug panuo, najviše za soderžanije vojske, kad smo Francuze iz bokeljske provincije ćerali.»

No, tu nije bilo lijeka, pa je vladika od siromaštva i lišavanja htio da načini ljudsku vrlinu i kult isposnički. Pa mu i trpeza bješe preskromna, a bivalo je da i sam ostane bez ručka ili večere. Oko njega su često cviljeli kaluđeri i sekretari, kako se već od gladi živjeti ne može i kako su oni najgori siromasi u Crnoj Gori. Vladika se pravio da to

ne primjećuje. Ali im je zamjerao: »Šta su oni mislili – da će zajedno sa mnom i uz mene lizati najmasnije zalogaje, a narod da kupi mrve oko naših nogu! Kome se služi, neka služi vjerno i predano. Ko hoće salo uz mene da naslaže, neka slobodno ide kud mu drago!»

Opet austrijska pakost.

Započeše da se spore sa vladikom oko manastira Stanjevića. Kažu: «Manastir je na našoj zemlji, samo smo ga ustupili vladici na uživanje.» Vladika za to ni da čuje. Zna se ko je i kada podigao manastir – to je zadužbina Petrovića. Sad iz Kotora traže zakučicu i nalaze je: kao bajagi u Crnoj Gori ima kuge i drugih bolesti, pa se mora postaviti sanitetski kordon izviše manastira; niko mu iz Crne Gore ne može pristupiti; čak ni sam vladika – i njemu bi valjalo moliti kotorskog poglavara.

Da vidimo hoće li tako biti!

Iako gotovo uvijek promišljen i oprezan, vladika bi ponekad, u jednom trenu, iznevjerio sebe i postao naprasit i prijek – i u tome bi mu teško bilo naći premca.

Za mnom! – naredi pratiocima.

Oni krenuše bez riječi, naoružani kao i uvijek kad se na put polazi. Usputna sela ponudiše mu još vojnika, a on uze samo mlade i samo dobrovoljce.

Prisjeti se: još za života vladike Save morao je jednom braniti Stanjeviće od mletačkih nasrtaja; bijaše pošao sa stricem u Crmnicu i naumili noćiti u manastiru Brčele; stiže glas da su mletački soldati napali Stanjeviće – nešto manastirske momčadi i radnika brane se, zajedno s kaluđerima; Sava uputi Petra, oko kojeg se sjati nešto mladih puškonoša; on u prvom naletu razbi soldate i potjera ih sve do Pobora pa ih je tu tri dana opkoljene držao, zadajući im grdan strah...

Najzad, eto Stanjevića pod njima, u pristranku.

Htjede vladika da stupi prvi, ali ga momci pretekoše.

Nasumice ispališe pluton, pa povadiše jatagane i, uz stravičnu viku, jurnuše k manastiru. Austrijski soldati, raspoređeni u rijedak lanac, ispališe pušku-dvije, pa se smeteno sjuriše niza stranu prema moru, dok ih je blijedi oficir jedva sustizao.

Tako vladika uđe opet u Stanjeviće i izgrli se s kaluđerima i popom Jokom.

Sad sijevnuše ljutite naredbe iz Beča. Pokreće se vojska da osvoji manastir.

Uviđa vladika da zbog svog hira ne smije prolijevati krv, pa se povlači k Cetinju.

«Iako sam u pravu, ljudi su mi draži od onih zidina. S ovim vjernim ljudima mogu načiniti i drugi manastir... Ali, ni ovaj im ostaviti neću, dok mi žila pod grlom kuca!»

I nastaje prepiska, koja dolazi do samog cara. A car je nešto blaži od svojih nižih osica: naređuje da se manastir oslobodi i preda vladici na korišćenje, ali da se prizna jedno – manastir je na austrijskoj teritoriji.

Na tome se prekida kavga.

Opet je smutnja i zlo s Turcima prema Morači. Vladika svakog dana očekuje glas o boju i pogibiji. U kišni oktobarski dan stiže, sav mokar i iscrpen, otac Teodosije. Prihvati ga vladika i povede prema ognju i naredi da mu dadnu tople varenike. A Teodosije mu pruži pismo.

Ovo ti pišu obje Morače i Rovca i sav Uskok.

Raširi vladika hartiju. Tome se i nadao: traže fišeke i kažu da je njihov kraj oduvijek bio grob turski. I obećavaju: «Zmiju nije milovati, nako ubiti, šiljkom probosti, tako i proklete Turke.» Pa mole vladiku da pošalje k njima Stanka sa nekoliko ljudi, i to što prije, «he ljudima srce otuđe».

I Teodosije kazuje kako se tom krajinom sve naoštrilo,

a sprema se i turska vojska da udari na Moraču.

Biće boja, nije druge. Čuje se da će pred turskom vojskom hoditi Dželaludin-paša.

Vladika se ispravi:

Sprema se, Stanko! Uzmi nekoliko biranih momaka, pa sjutra zorom poteci k Morači. Da sam mlađi i ja bih s tobom... A ti, oče, počini do svitanja.

Ode Teodosije, ode Stanko sa ratnicima. Ostade vladika gotovo sam na Cetinju. Pokaza se, istinit je glas koji mu donese iguman morački: od Bosne se sprema vojska da udari na Brđane. Mora im se priteći u pomoć. I vladika se nadvija nad stari trošni sto i piše pisma da se prikupi nešto vojske i odašilje brze glasnike. Tada se javlja popu Joku Ivanoviću: »Evo nekoliko dana ne prestajem pišući sam knjige i šiljući na svaku stranu, jer nema ko drugi pisati, ali ovo ne glasi nikomu. »Htio je da sakrije od svijeta svoju usamljenost i to da neće pomoćnika (tada je sam izdavao i potvrde popovima da bi ih uveo u duhovnički čin).

«A kako ću, jadan, ovako: po Crnoj Gori ima dosta zabačenih krajeva – đe samo vuk pismo nosi. Kako da im svima doturim glas, kako da ih sakupim kad je preša?»

I tako napisa jednom bratstvu: svaki čovjek «koji pušku nosi da ima biti u subotu veče na Cetinju i da svaki uzme brašnjenik za četiri dana»; koji ne dođe, taj je izdajnik i biće globljen.

Tako vladika pribiraše i spremaše vojsku koju će uputiti na Moraču da dočeka Dželaludin-pašu.

Onda je danima nestrpljivo hodao po ćeliji i oko manastira iščekujući vijesti.

Boj se završava srećno za Crnogorce – vladičina ruka obdari dobre glasonoše.

I pucalo se ivicama Cetinjskog polja.

Ostroški iguman Đorđije uvrsti se među prve junake.
O njemu, kasnije, i pjesma progovori:

A kakav je od Ostroga bane,
Na njegova pretila dorina:
Za pasom mu dvije puške male,
O ramenu duga breška visi,
O bedri mu duga gadarija:
Do po nje je vukom opšivena,
Na vrh nje je od međeda glava,
Zinula je, kano da je živa...

SADRŽAJ POGLAVLJE 57.